

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΖΩΗ, ΝΑΙ. ΑΛΛΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ;¹

Νίκος Φραγκάκης

Το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στη ζωή του, υπό συνθήκες ελευθερίας, είναι το πρώτο και κύριο αγαθό που, ανέκαθεν, προτάσσεται στον κατάλογο των δικαιωμάτων. Περιορίζοντας στη μεταπολεμική περίοδο την ανασκόπηση των μεγάλων βημάτων για την αναγνώριση και κατοχύρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οι δύο βασικοί σταθμοί είναι, σε παγκόσμιο επίπεδο η οικουμενική διακήρυξη του 1948 και στη δική μας ήπειρο η Ευρωπαϊκή Σύμβαση (ΕΣΔΑ) του 1950. Εθνικά συντάγματα, επίσης, όπως το ελληνικό, προβλέπουν για τον καθένα προστασία του δικαιώματός του στη ζωή. «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων», ορίζει το άρθρο 5 παρ. 2 του Συντάγματος.

Αυτά, στη θεωρία. Στην πράξη, όμως, η ζωή δεν είναι εξασφαλισμένη από κάθε κρατική απειλή. Ενώ το κράτος έχει την υποχρέωση να την προστατεύει, η ζωή διακυβεύεται συχνά – και χάνεται – από την αυθαιρεσία ή τον υπερβάλλοντα ζήλο των κρατικών οργάνων καταστολής, ιδίως σε εποχές τρομοφοβίας, όπως η σημερινή. Σε χώρες, ακόμα και ευρωπαϊκές (όπως η Ρωσία και η Τουρκία), όπου στρατός και αστυνομία δεν διστάζουν να χτυπήσουν στο ψαχνό, χωρίς πολλές διακρίσεις ανάμεσα σε δίκαιους και άδικους, το δικαίωμα στη ζωή δεν προστατεύεται αρκετά. Η αξία της ζωής υποτιμάται, όχι μόνο στον πόλεμο και τις εμφύλιες συρράξεις. Υποτίμηση που εκφράζεται τόσο με τη θανάτωση των θυμάτων, όσο και με την απουσία ή την ανεπάρκεια και αναποτελεσματικότητα της διερεύνησης των συνθηκών στέρησης της ζωής και της καταδίκης των ενόχων. Το φαινόμενο δεν είναι μόνον εθνικό. Στο διεθνές πεδίο, συνήθως, τα θύματα είναι πολυαριθμότερα και η αυθαιρεσία των ισχυρών χωρίς όρια.

Καιρός όμως ν' αφήσουμε την κρατική βία και να έρθουμε στα «συνηθισμένα» εγκλήματα κατά της ζωής, αυτά που μπορεί να διαπράξει ο καθένας, σκοτώνοντας με πρόθεση ή από αμέλεια τον συνάνθρωπο του. Η ανθρωποκτονία είναι ο προφανέστερος και πιο συνηθισμένος τρόπος στέρησης του δικαιώματος στη ζωή και ο νόμος την τιμωρεί με αντίστοιχης σοβαρότητας ποινές που, ευτυχώς, δεν φτάνουν πια (τουλάχιστον στην Ευρώπη) στην αφαίρεση της ζωής του δράστη, αφού η θανατική ποινή καταργήθηκε πια σε όλη την Ευρώπη και με πρόσθετο πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, αν και σε άλλες ηπείρους εφαρμόζεται ακόμα.

Ελεύθερος είναι ο καθένας να αποφασίσει αυτόβουλα τον δικό του θάνατο – να αυτοκτονήσει. Αυτό όμως δεν θεμελιώνει ένα νομικά επιδιώξιμο «δικαίωμα στο θάνατο». Δύο πράξεις, που κατατάσσονται στα εγκλήματα κατά της ζωής, είναι ζήτημα αν στοιχειοθετούν μιας μορφής δικαίωμα στο θάνατο: Η ευθανασία και η τεχνητή διακοπή εγκυμοσύνης.

Την ευθανασία, σαν όρο, την αγνοεί ο Ποινικός Κώδικας. Την πλησιάζει όμως όταν τυπολογεί την «ανθρωποκτονία με συναίνεση», δηλαδή εκείνη την ειδική περίπτωση εγκλήματος κατά της ζωής που εκτελέστηκε «ύστερα από σπουδαία και

¹ Δημοσιεύτηκε στο ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ, 2007.

επίμονη απαίτηση του θύματος και από οίκτο γι' αυτόν που έπασχε από ανίατη ασθένεια». Η άρνηση του νόμου ν' αντιμετωπίσει σαν άσκηση ενός δικαιώματος την υποβοήθηση – ενεργητική ή παθητική – του θανάτου κάποιου που τον επιζητεί, δεν απαντάται βέβαια μόνο στην ελληνική έννομη τάξη. Όμως, σε λίγες μόνο χώρες αναγνωρίζεται τέτοιο δικαίωμα στο θάνατο. Η ΕΣΔΑ δεν κατοχυρώνει ένα δικαίωμα διαμετρικά αντίθετο από το δικαίωμα στη ζωή, ούτε υπάρχει απαίτηση προς το κράτος να επιτρέψει ή να διευκολύνει το θάνατο κάποιου, αποφάνθηκε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε μια υπόθεση που ο σύζυγος βαρύτερα και ανίατα ασθενούς ζητούσε να μη διωχθεί όταν θα τη βοηθούσε να πεθάνει με αξιοπρέπεια, αντί να παρατείνεται η αγωνία της (Pretty κατά Η.Β., 29.4.2002). Διαφορετικό, πάντως, είναι το ζήτημα όταν ο άρρωστος επιλέγει το θάνατο αρνούμενος να συναινέσει σε θεραπεία που θα μπορούσε να του παρατείνει τη ζωή.

Αν η ευθανασία έχει να κάνει με το δικαίωμα κάποιου στο δικό του θάνατο, η άμβλωση δεν αφήνει μια άλλη ζωή να γεννηθεί. Η έκτρωση του εμβρύου προβάλλεται σαν δικαίωμα της εγκύου στην ελεύθερη διάθεση του σώματός της, δηλαδή στο να «κρατήσει» ή ν' απορρίψει «αυτό» που κυοφορεί, χωρίς η απόφασή της να συνδέεται με κίνδυνο της δικής της ζωής από την εγκυμοσύνη. Το 1973 το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών, με την ιστορική απόφαση Roe κατά Wade που από τότε βρίσκεται μόνιμα στο επίκεντρο της αντιπαράθεσης οπαδών και πολέμιων της άμβλωσης, έκρινε ότι πολιτειακοί νόμοι που την αποποινικοποιούν μόνον όπου αυτό είναι αναγκαίο για να σωθεί η ζωή της μητέρας, παραβιάζουν το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, στο οποίο περιλαμβάνεται το δικαίωμα της γυναίκας να τεματίσει την εγκυμοσύνη της.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, πάντως, το νομικό ερώτημα αν το αγέννητο παιδί είναι «ζωή», δεν βρίσκει κοινά αποδεκτή απάντηση. Παρά την κατηγορηματική και απόλυτη θρησκευτική θέση ότι ο άνθρωπος υπάρχει από τη στιγμή της σύλληψής του και συνεπώς η άμβλωση είναι φόνος, το έμβρυο, μολονότι αρχίζει να έχει κάποια προστασία υπό το φως των εξελίξεων της γενετικής, της βιοηθικής και στα πλαίσια της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, εξακολουθεί να θεωρείται «κάτι» που, απλώς, έχει τη δυνατότητα να γίνει πρόσωπο στο μέλλον, οπότε αρχίζει ν' απολαμβάνει νομική προστασία. Μέχρι τότε, το κυοφορούμενο δεν έχει «δικαίωμα στη ζωή».

Ο Ποινικός μας Κώδικας αίρει γενικά τον άδικο χαρακτήρα της τεχνητής διακοπής της εγκυμοσύνης μόνον αν δεν έχουν συμπληρωθεί 12 εβδομάδες (χωρίς άλλες προϋποθέσεις). Τον αίρει επίσης αν η προγεννητική διάγνωση παρέχει ενδείξεις σοβαρής ανωμαλίας που επάγεται τη γέννηση παθολογικού νεογνού και η εγκυμοσύνη δεν έχει διαρκέσει περισσότερο από 24 εβδομάδες, ή υπάρχει αναπότρεπτος κίνδυνος για τη ζωή ή την υγεία της εγκύου (χωρίς χρονικό όριο), ή η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα βιασμού, αποπλάνησης ανήλικης, αιμομιξίας ή κατάχρησης γυναίκας ανίκανης να αντισταθεί και εφόσον δεν έχουν συμπληρωθεί 19 εβδομάδες από τη σύλληψη. Δυσκολεύεται κανείς να παρακολουθήσει τη διακύμανση του χρονικού περιθωρίου για την έκτρωση, από 12 σε 24 και μετά σε 19 εβδομάδες. Αρχίζει να σκέφτεται ότι, με αυτή τη μελαγχολική καζουιστική, προσπαθούμε να κατευνάσουμε ένα συλλογικό συναίσθημα ενοχής (ή μήπως αμαρτίας;) απέναντι σε πράξεις που, είτε μας αρέσει είτε όχι, έχουν να κάνουν με τη ζωή και το θάνατο, δηλαδή με πράγματα που δεν ορίζουμε.